

Устименко Тетяна Петрівна, професор
кафедри цивільного права і процесу
НАВС, кандидат юридичних наук, доцент

**ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗАПОДІЯНУ ШКОДУ
В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ
ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА**

Результативність здійснюваних в нашій країні реформ багато в чому залежить від реальних досягнень у сфері гарантованих Конституцією України належного рівня соціального захисту наших співгромадян, а також інших прав і свобод людини, передбачених Розділом II Основного Закону [1],

здійснення і дотримання яких має забезпечуватись державою [2, с. 10].

Соціальний захист кожної особи, як одне з головних завдань правової держави, шлях до якої обрала собі незалежна Україна, має безпосереднє відношення і до такої категорії, як мораль.

Вважається, що з огляду на стан соціальної захищеності особи в суспільстві визначаються його моральні засади, тобто соціальний захист є своєрідним критерієм зрілості такого суспільства і самої держави [3, с. 37-38].

У разі порушення законних прав і свобод людини держава гарантує їх соціальний захист та відновлення, відшкодування заподіяної шкоди як у судовому порядку, так і через Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, і навіть у відповідних міжнародних судових установах чи органах міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна (ст. 55 Конституції України).

Конституція України й чинне вітчизняне законодавство передбачають два різновиди шкоди, що підлягає відшкодуванню:

- а) матеріальну;
- б) моральну.

Згідно зі ст. 56 Конституції України, кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.

Відшкодування шкоди за деліктним зобов'язанням є одним із ключових інститутів цивільного права, в якому особа, яка протиправно і винно заподіяла шкоду особистості громадянина або його майну, зобов'язана її відшкодувати, а потерпіла особа має право на відшкодування заподіяної їй шкоди у повному обсязі.

Відповідно до ст. 1167 Цивільного кодексу України, підстави для відшкодування шкоди виникають за певних умов:

- наявності шкоди як наслідку порушення особистих прав і свобод особи;

- неправомірності рішень, дій чи бездіяльності заподіювача шкоди;

- причинного зв'язку між неправомірною поведінкою заподіювача шкоди та наслідками у вигляді заподіяння шкоди;

- винуватості заподіювача шкоди.

Зазначені умови є єдиними і обов'язковими, незалежно від того, внаслідок яких неправомірних дій (чи бездіяльності) заподіювача шкоди настала остання.

Тобто, будь-яка матеріальна чи моральна шкода, спричинена внаслідок правопорушення, зловживання владою чи посадовим становищем, або іншого злочину, має бути відшкодована у розмірі й порядку, визначеному цивільним законодавством.

Слід підкреслити, що на відміну від відшкодування матеріальної шкоди відшкодування моральної (немайнової) шкоди є порівняно новим інститутом, уперше закріпленим на законодавчому рівні в Конституції України (1996 р.), а згодом - у ЦК України (2003 р.).

Напевно цим, здається, можна пояснити те, що за матеріалами вивчення нами понад 100 кримінальних проваджень про корупційні правопорушення, що перебувають у слідчих підрозділах Національної поліції України, майже в кожному другому було виявлено позови про відшкодування матеріальної шкоди, щодо ж відшкодування спричиненої злочином моральної (немайнової) шкоди, - ми не виявили жодного цивільного позову.

Певною мірою основною причиною такого становища є те, що методика обчислення розмірів завданої моральної шкоди чи грошової майнової компенсації при її відшкодуванні поки що відсутня. Якщо обсяги й розмір компенсації майнової шкоди або шкоди здоров'ю (в частині майнових наслідків) визначений законом (більш того, розмір майнової шкоди, що підлягає відшкодуванню, об'єктивно існує зазвичай у вигляді ціни речі або розміру витрат), то від регулювання чіткого механізму, розміру відшкодування моральної шкоди законодавець

відмовився, передоручивши їх встановлення судовим органам на їхнім власним розсудом.

Нажаль, не дає відповідних роз'яснень у визначеному форматі і Пленум Верховного Суду України, зокрема його постанова від 31.03.1995 року № 4 “Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди” [4].

Цілком зрозуміло, що визначення розміру відшкодування завданої правопорушенням моральної шкоди на пряму залежить від характеру й обсягу, глибини страждань (фізичних, моральних, психічних тощо), яких зазнала потерпіла особа, характеру її немайнових втрат і інших обставин.

Адже немає (і наряд чи можливе існування) точних критеріїв майнового чи грошового виразу душевного неспокою, болю, страждань від приниження честі чи гідності й т. ін., які переживає потерпілий, який, до речі і сам не може визначити розмір завданих йому моральних збитків і належно оцінити їх грошовим чи майновим еквівалентом.

Слід погодитись із авторами, які вважають, що в таких випадках суд має виходити із засад розумності та справедливості [5, с. 125].

Та все ж оптимальним і доцільним вважаємо невідкладне прийняття відповідних нормативно-правових актів, які б чітко врегулювали механізм і порядок відшкодування моральної шкоди, розв'язавши тим самим досить непросту проблему, що вже гостро назріла у слідчій і судовій практиці з викладених вище питань і проблем.

Тим самим буде відкрито певний правовий простір для їх практичного розв'язання, широкого використання, зокрема, в кримінальних провадженнях, що сприятиме й посиленню відповідальності за шкоду, спричинену злочинами та іншими протиправними діяннями, їх більш ефективному запобіганню і профілактиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України. - Х.: ТОВ “Одісеї”, 2006. - 48 с.
2. Пилипенко П.Д. Право соціального захисту України / П.Д. Пилипенко. - К.: ІнЮре, 2014. - 480 с.
3. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні / Н.Б. Болотіна. - К.: Знання, 2005. - 381 с.

4. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: постанова Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 р. № 4 // [Електроний ресурс] Режим доступу <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>.

5. Відшкодування матеріальної та моральної шкоди: нормативні акти, роз'яснення, коментарі / Уклад.: С.Е. Демський, В.С. Перепічай, В.А. Скоробагатько, М.І. Фецишин; Відп. ред. П.І. Шевчук. - К.: Юрінком Інтер, 2001. - 624 с.